

**Сардак С. Е. Зміна вимог до управління розвитком людських ресурсів у світовій економіці / С. Е. Сардак // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини. Випуск 3. – 2011. – № 10/2. – Т. 19. – С. 120 – 126.**

УДК 339

С. Е. Сардак

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

**ЗМІНА ВИМОГ ДО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ**

**ИЗМЕНЕНИЕ ТРЕБОВАНИЙ К УПРАВЛЕНИЮ РАЗВИТИЕМ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ**

**CHANGES IN THE PROCESS OF MANAGEMENT OF THE HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT IN THE WORLD ECONOMY**

**Анотація.** У статті досліджено сучасні глобальні тенденції, загрози, виклики і проблеми економічного розвитку та визначено нові умови господарювання у світовій економіці. Розроблено концептуальні вимоги щодо управління розвитком людських ресурсів.

**Аннотация.** В статье исследованы современные глобальные тенденции, угрозы, вызовы и проблемы экономического развития и определены новые условия ведения хозяйственной деятельности в мировой экономике. Разработаны концептуальные требования к управлению развитием человеческих ресурсов.

**Annotation.** Global trends, threats, challenges and problems of economic development have been studied in the article. New conditions of economic management, in the world economy have been defined. Conceptual demands for management of human resources have been developed.

©

**I. Вступ.** Світова економіка як сфера суспільних відносин щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання результатів людської діяльності у планетарному масштабі, є системним середовищем що постійно динамічно розвивається. Економічний розвиток призводить до докорінної зміни суспільного життя, трансформації характеру та форм соціально-економічних відносин, перерозподілу власності й влади, переміщення ресурсів, виробництв, товарів і благ тощо [4].

Кожна епоха формує власні тенденції, загрози, виклики та проблеми у світовій економіці, що змінюють вимоги до побутової, пізнавальної, творчої, виробничої та господарської діяльності людських ресурсів й потребує розробки адаптованих механізмів управління людським розвитком [5]. Дана проблематика особливо актуальна на сучасному етапі світогосподарського розвитку в умовах відсутності світової війни, відносної стійкості міжнародного економічного порядку, сталості темпів розгортання науково-технічного прогресу, концентрації влади та сформованості міжнародного поділу праці [8].

Протягом останніх десятиріч, міжнародні організації, уряди країн, науково-дослідні установи та окремі зарубіжні науковці (у тому числі: С. Алкайр, М. Армстронг, Г. Беккер, Е. Брукінг, М. Десаї, Л. Едвінсон, А. Маршалл, М. Мелоун, М. Нуссбаум, І. Робейнс, А. Сен, Ч. Хенді, Т. Шульц) почали активно досліджувати питання економічного розвитку та управління розвитком людських ресурсів у світовій економіці. В Україні даний напрям досліджень висвітлюється у наукових публікаціях таких вітчизняних фахівців як: Н. І. Верхоглядової, О. А. Грішнєвої, В. М. Колпакова, О. М. Левченко, Е. М. Лібанової, Л. Г. Мельника, В. Г. Никифоренко, В. А. Савченко, І. І. Тимошенко, Л. М. Тимошенко, А. С. Філіпенко, Г. В. Щьокіна. Але у сучасній економічній думці залишається недостатньо дослідженим питання визначення чіткої структури рушійних сил трансформації світогосподарського середовища та змісту вимог до управління розвитком людських ресурсів на різних управлінських рівнях світогосподарського простору, що вимагає поглиблення наукових пошуків у даному напрямку [7].

**II. Постановка задачі.** Метою статті є дослідження зміни вимог до управління розвитком людських ресурсів, обумовлених розгортанням сучасних глобальних тенденцій, загроз, викликів та проблем світового економічного розвитку. Цільова спрямованість дослідження обумовила використання методів спостереження, системного аналізу, синтезу, узагальнень, порівнянь.

**III. Результати.** На зламі тисячоліть, наприкінці першого десятиріччя XXI століття управління глобальним економічним розвитком здійснюють міжнародні організації, потужні транснаціональні компанії, партії, рухи, об'єднання, лідери світових релігій, науковці, провідні політики та власники, впливові держави. Насамперед, це Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП), Програма розвитку ООН (ПРООН), Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД), Група Світового банку (Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС), Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ)); транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціональні банки (ТНБ), багатонаціональні корпорації (БНК), промислово-фінансові групи, економічно розвинуті країни. Дані суб'єкти світової економіки формують глобальні тенденції розвитку світової економіки. Насамперед, це активізація глобалізації, інтернаціоналізації, інтеграції, регіоналізації, гомогенізації, транснаціоналізації, вертикально-інтегрованої корпоративізації, тінізації, диференціації, поляризації, конфронтації, дезінтеграції, маргіналізації, фрагментації державної діяльності, загострення конкуренції, активізації інноваційної та інвестиційної діяльності, розгортання міжнародної спеціалізації та кооперації, стратифікації суспільства та концентрації управління тощо [1].

Вищенаведені глобальні тенденції розвитку світової економіки обумовили появу глобальних загроз економічного розвитку – небезпечні процеси, явища, ситуації які зашкоджують або можуть заподіяти шкоду здоров'ю, безпеці, добробуту, життю людства і потребують усунення. Загрози як можливість або неминучість виникнення чогось прикрого, тяжкого чи неприємного постійно присутні у житті окремої людини, організації, регіону, країни та суспільства в цілому. Серед них найбільш небезпечними є глобальні загрози які впливають на усе суспільство та які не може ігнорувати жоден суб'єкт господарювання. До них насамперед належать: існування “подвійних стандартів” у міжнародних відносинах, поширення тіньового сектору в економіці, глобальне розповсюдження зброї масового знищення, посилення впливу на суспільство організованої злочинності, загострення локальних конфліктів та регіональних сепаратистських тенденцій, ескалація міжетнічних та міжконфесійних конфліктів, збільшення масштабів нелегальної міграції [3]. До нових глобальних загроз економічного розвитку, що набувають силу на початку XXI сторіччя, можна віднести: поширення деструктивних форм і напрямів людського розвитку, посилення руйнівного впливу “традиційних” товарів споживання на здоров'я людей, низькі темпи екоконструктивних зрушень у організації сучасного виробництва, невизначеність впливу нових технологій і виробів на людство у майбутньому, поглиблення залежності людства від техніки, збільшення негативних наслідків для природного середовища і суспільства від військових та соціально-економічних конфліктів, зменшення можливості самоуправління та волевиявлення, а також відсутність дієвого механізму спрямування деструктивних позовів людей у конструктивні, поглиблення соціально-економічної нерівності, низька ефективність діяльності інститутів вирішення глобальних проблем і забезпечення прогресивного суспільного розвитку.

При управлінні економічним розвитком суб'єкти світової економіки, з одного боку вимушено, а з іншого за власним бажанням визначають для себе стратегічні орієнтири які хочуть досягти та отримати зиски і формують глобальні виклики – вимоги, сигнали, заклики та спонування щодо здійснення певних заходів у сфері виробництва, розподілу обміну та споживання у загальносвітових масштабах. Зараз у суспільстві сформовані такі глобальні виклики економічного розвитку як необхідність [6]:

- визначення спрямування та пріоритетів економічного розвитку (у глобальному вимірі даний виклик розкривається у “Декларації соціального прогресу і розвитку” (1969 р.), “Декларації про право на розвиток” (1986 р.), “Концепції стійкого (сталого) розвитку” (1992 р.), “Віденській декларації” та “Програмі дій” прийнятих на II Всесвітній конференції з прав людини (1993 р.), “Цілях розвитку тисячоліття” (2000 р.), “Монтеррейському консенсусі” (2002 р.) але він потребує розробки більш глибокого концептуального підґрунтя та наповнення й визначеності);
- формалізації трансформаційних змін міжнародного економічного порядку (у процесі економічного розвитку міжнародний економічний порядок як вихідне явище фіксації реальних норм, правил і влади, починаючи із 70-х рр.. XX ст. потребує визначеності механізму згідно змін у політичній, законодавчій та інституціональній площинах на рівні відносин міжнародних організацій, країн та транснаціональних компаній, а також перегляду ролі міжнародних інститутів);

- забезпечення стійкого розвитку світової економіки (цей виклик почав концептуально формуватися у 80-х р.р. ХХ ст. у межах роботи комісії ООН під керівництвом Г. Х. Брунтланд і номінально визначений у “Концепції стійкого (сталого) розвитку” прийнятій в 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на Всесвітній конференції ООН з довкілля і розвитку й досі не має універсального механізму практичного здійснення в контексті збалансування економічного розвитку і його прогресивного спрямування, захисту від криз та циклічних дисфункцій);
- досягнення компромісу та соціально-економічної справедливості від розгортання процесу глобалізації (сучасні форми глобалізації зберігають помірні темпи росту світового ВВП на рівні 4%, не ліквідують соціально-економічну асиметрію глобального розвитку суспільства яка за рівнем доходів багатих і бідних у країнах “золотого” та “злиденного” мільярда дорівнює 60:1, не забезпечують нівелювання диспропорцій виробництва у структурному та територіальному вимірах, що й сприяє погіршенню екології, поширенню та поглибленню конфліктів);
- визначення концептуальних засад подальшого розвитку інтеграційних процесів у регіональних об’єднаннях (наприклад, у країнах ЄС спостерігається невизначеність консолідуючих основ його сучасного функціонування й подальшого розширення: територіальних, релігійних, економічних, ментальних, соціально-культурних тощо, а також перебігу етапів розвитку міжнародної економічної інтеграції);
- розробки компенсаційних та адаптаційних механізмів у міжнародних економічних відносинах та в національних соціально-економічних системах (викликаних прискоренням науково-технічного прогресу, комп’ютеризацією, інформатизацією та інтелектуалізацією праці, концентрацією влади та капіталу);
- демілітаризації країн (обмеження обсягу виробництва зброї масового ураження та конверсія виробництва передбачає докорінну зміну структури світового господарства, національних економік та транснаціональних компаній і зменшення обсягу доходу – що відповідно сприймається зацікавленими особами досить критично);
- керованості демографічних процесів (контроль народжуваності, покращення демографічної структури, оптимізація міжнародного руху людських ресурсів у складі мігрантів, туристів та переміщення працівників);
- зменшення обсягу тіньового сектору світової економіки (визначені світовою спільнотою виклики протидії тероризму та піратству, транснаціональній організованій злочинності, торгівлі людьми, торгівлі наркотиками, корупції та відмиванню коштів потребують перепроєктування соціально-економічних відносин, вирівнювання життєвого рівня населення та розробки механізмів заміщення деструктивних потреб людства).

Глобальні виклики економічного розвитку висунули на поверхню глобальні проблеми економічного розвитку – явища, питання, ситуації які не зовсім зрозумілі, цікаві, актуальні, створюють складності або загрози, викликають необхідність дослідження та врегулювання, а також не мають уніфікованих методик вирішення у світових масштабах. До них насамперед необхідно віднести: обмеженість знань про Всесвіт, витоки цивілізації, призначення і роль людини; відсутність дієвих механізмів прогресивного розвитку людства; неможливість запобігання дисбалансам у демографічних, економічних, соціальних і управлінських процесах які призводять до конфліктів і війн; негативний техногенний вплив на ноосферу; нестача ресурсів; необхідність опанування і задіяння нових технологій тощо.

У цілому глобальні тенденції, загрози, виклики та проблеми економічного розвитку на початку ХХІ ст. призвели до формування нових умов господарювання у світовій економіці. По-перше, це зміна клімату. Треба відзначити що природна спрямованість розвитку клімату значно прискорилося техногенним впливом людини. Прояв цього спостерігається у підвищенні температури повітря внаслідок парникового ефекту. Дана обставина у поточному сторіччі призводитиме до збільшення кількості територій непридатних до проживання людини (переважно екваторіальних) та освоєння нових, досі малопривабливих Північних та Південних полярних територій, що викличе необхідність перерозподілу державних кордонів. По-друге, це збереження прогресуючої динаміки НТП що призведе до збільшення кількості нових виробів, технологій, видів економічної діяльності і розширення ноосфери в цілому. Найбільш значними та визначальними подіями будуть – перехід на нові технології видобутку традиційного палива, віднайдення нових видів палива, розробка нових ліків і медичних технологій, розвиток генної інженерії, нові технології в транспорті, комунікаціях, будівництві й освоєння нових територій. По-третє, це збільшення чисельності людства. Так, за прогнозами експертів ООН лише у 2025 р. очікується збільшення чисельності людей до 8,188 млрд. чоловік, а у 2050 р. до 11 млрд. Проте зростання населення буде відбуватися нерівномірно й

переважно у Азіатсько-Тихоокеанському та Африканському регіонах. По-четверте, прогнозується ускладнення екологічної ситуації у світі в цілому (забруднення навколишнього природного середовища, збільшення екологічно небезпечних продуктів харчування, нестача якісної питної води, виникнення нових хвороб), що призведе до відповідного погіршення здоров'я більшості населення країн світу. По-п'яте, це підвищення мобільності населення планети у вигляді активізації міграційних процесів (у тому числі активізація інтелектуальної міграції, нелегальної, трудової, збільшення чисельності біженців) та туризму (пізнавального, рекреаційного, релігійного). По-шосте, це каталізація спрямованості системи наддержавного управління на концентрацію та узурпацію влади. По-сьоме, це перехід суспільства від постіндустріального до інформаційного стану, а з часом і до постінформаційного, що буде супроводжуватися корінною зміною характеру економічних відносин, ментальності, потенціалу пасіонарного імпульсу і т. д. В цілому ж нові умови господарювання країн у світовій економіці у стратегічному періоді можуть призвести до розшарування суспільства, суттєвого загострення політичних, економічних і соціальних протиріч і відповідно до виникнення нових хвиль економічної кризи, серії локальних військових конфліктів і спроби формування нової системи глобалізованої управління.

Осмилення вищенаведених тенденцій, загроз, викликів та проблем економічного розвитку і фактично сформованих нових умов господарювання призводить до необхідності кардинальної зміни вимог щодо управління розвитком людських ресурсів як головної рушійної сили розвитку світової економіки [2; 6].

Першою вимогою є необхідність концептуального визначення спрямування розвитку людства. У зв'язку зі збільшенням чисельності людства змінюється характер соціально-економічних відносин, виникають нові суб'єкти, групи, класи у суспільстві. Опанування космічного простору, інформатизація та розвиток комунікацій призводить до того що теологічний та філософський пошук сучасних дослідників вже відрізняється від практики усіх попередніх поколінь і набув певної розпорошеності та неузгодженості. Якщо з давнини наукові дослідження здебільшого носили логічний та віртуальний характер щодо гармонізації життя окремої людини або групи осіб і базувалися на вірі, переказах та локальних експериментах, то зараз розвиток науки, добувної, космічної та військової індустрії обумовив розуміння обмеженості ресурсів Землі, структури суспільства й відповідальності усього людства за наслідки діяльності нинішніх і минулих поколінь за рахунок глобальних випробувань. Ця обставина вимагає побудови парадигми розвитку людства яка б визначила ставлення людей до сутнісних начал природи, стратегічні орієнтири та пріоритети розвитку, цінності, закони, норми, інтереси, стандарти, форми відносин, правила організації виробництва та управління, структуру територіального розміщення населення та гуманні способи оптимізації його чисельності, збалансування ресурсного забезпечення тощо. На наш погляд, реалізувати дану вимогу можливо при консолідації суспільних зусиль у науковому осмисленні історичного розвитку в усіх сферах життєдіяльності. Дослідження історії на принципах об'єктивності, правдивості, врахування усіх явищ, неупередженості, відбору достатньої кількості та якості об'єктів, терплячості та толерантності дасть змогу визначення реальної структури Всесвіту та місця людини у ньому й формування глобальної системи якісного розвитку на засадах справедливої взаємодії, розподілу та обмежень.

Другою вимогою є необхідність гармонізації відносин людства із Всесвітом. Результати господарської діяльності людства створюють небезпеку для усієї ноосфери Землі. За станом екології людство вже увійшло у "точку неповернення". Діяльність людини настільки виснажує природний капітал що дозволяє засумніватися у здатності екосистем планети підтримувати життя майбутніх поколінь. Більш того, у доповіді ООН, представленій на нараді Конференції сторін по біологічній різноманітності COP-10 (2010 р.) визначено, що природа нашої планети зараз постає перед загрозою знищення. Це обумовлює підвищення відповідальності за помилки допущені впродовж розгортання цивілізації та вимагає вживання невідкладних заходів по захисту і відновленню екосистем життєво необхідних для всього людства.

Третьою вимогою є необхідність постійного збагачення людського капіталу у вигляді підтримки оптимального стану здоров'я, продовження терміну життя та працездатного віку, опанування нових знань, здобуття освіти, підвищення кваліфікації, розвитку розумових здібностей, підвищення культури та суспільної корисності, набуття професійного досвіду та здійснення творчої діяльності. Внаслідок розвитку науково-технічного прогресу, революційних подій і війн у минулих століттях, поступово відбулося покращення якості життя у більшості населення планети за рахунок підвищення державних соціальних стандартів і гарантій, створення нових ліків, удосконалення медицини, покращення санітарно-гігієнічних умов побуту, досягнень харчової індустрії та розвитку

системи освіти і культури. І при підвищенні життєвого рівня, відсутності масштабних війн, епідемій та стихійних лих, люди вимушені звертати увагу на свій спосіб життя і форми розвитку власного людського капіталу до меж свого людського потенціалу впродовж усього життя. Відповідно у більшості людей змінився ритм життя та змінилася сама концепція відношення до організації життя. Якщо ще декілька десятиріч тому переважна більшість людей оптимізувала власний побут та збагачувала свій людський капітал у міру власних бажань то зараз вони це здійснюють вимушено через безпрецедентні у історії темпи зростання вимог до людини-працівника та людини-соціальної. Внаслідок розгортання потужних управлінських процесів і завдяки самоорганізації виникає необхідність: оптимізації комунікаційних процесів; пошуку, упорядкування та збереження інформації; зміни форм соціальних відносин, режиму життя та відношення до соціального побуту. Проте слід відзначити що на дану вимогу люди у країнах реагують неоднаково і частина людських ресурсів, насамперед у країнах що розвиваються, не включається у процес прогресивного розвитку людського капіталу зберігаючи своє право на самоідентифікацію і волевиявлення. Також складними і неоднозначними питаннями постають визначення: міри розвитку людського капіталу особистості, правильності його спрямування, форми оцінювання та корисності для суспільства. В цілому, досягти збагачення людського капіталу до генетично та соціально обумовленого людського потенціалу виявляється можливим за рахунок реформування національних систем охорони здоров'я, освіти, культури та стимулювання наукових досліджень у сфері управління, медицини, фармакології, фізкультури, інформатизації, міжнародного наукового обміну та пропаганди саморозвитку.

Четвертою вимогою є необхідність розширення можливостей людини за допомогою застосування технічних засобів. Внаслідок досягнень і втрат цивілізації, для підтримки та оптимізації рівня комфорту й умов життя суспільство вимушене вишукувати нові способи захисту та нападу, переміщення, видобутку, опрацювання, управління, рекреації, відпочинку, розваг тощо. При цьому традиційні підходи до організації науково-технічної діяльності, виробництва та інноваційної діяльності поступово втрачають свою дієздатність. Набувають силу нові тенденції постійного пошуку нових рішень, безперервної оптимізації та удосконалення, підвищення швидкості та потужності процесів науково-технічного пошуку. Наприклад, збільшується інформаційний простір людини, в усіх сферах суспільного життя з'являються складні продукти праці та технічні пристрої, зменшується залежність від природних явищ, прискорюється швидкість оновлення виробництва, застосовуються революційні технології і т. д. Тому, з урахуванням досвіду екодеструктивного впливу людської діяльності на навколишнє природне середовище і на самих себе, розширення можливостей людини повинно здійснюватися на основі суспільно корисних та екопрогресивних рішень які зможуть забезпечити високу якість життя для нинішніх і майбутніх поколінь.

П'ятою вимогою є оптимізація системи управління розвитком людських ресурсів у світовій економіці на різних управлінських рівнях. За нашою думкою, для запобігання розгортання глобальних економічних проблем сформованих глобальними загрозами, необхідно кардинально переосмислити та змінити структуру господарських витрат та інвестицій у суспільстві. Для цього економічним акторам треба формалізувати систему стратегічного планування розвитку за наступними пріоритетами: визначення провідної ролі людського ресурсу, мотивування збагачення людського капіталу, активізація творчості та дбайливе відношення до ресурсів території життєдіяльності нині й у майбутньому. Це передбачає збільшення витрат на розвиток людських ресурсів та поширення інвестування людського капіталу в області покращення стану здоров'я, продовження терміну життя та працездатного віку, опанування нових знань, здобуття освіти, підвищення кваліфікації, розвитку розумових здібностей, збагачення культури та суспільно-корисності праці, набуття професійного досвіду, здійснення продуктивної творчої діяльності людських ресурсів. Пріоритетними напрямками управління розвитком людських ресурсів мають постати наступні заходи: проектування нової світогосподарської системи, реформування глобальної інституалізації, інтелектуалізація та інформатизація суспільного простору, оптимізація міграційного руху людських ресурсів, удосконалення систем наддержавного і державного управління, оптимізація механізму міжнародного менеджменту та маркетингу, трансформація форм і методів міжнародного торговельно-економічного обміну та співпраці, поглиблення соціалізації економіки та гуманізації праці. У національній економіці України доцільно здійснити зміну господарської структури, структури бюджетів, пріоритетів і змісту заходів у напрямку збільшення частини витрат та інвестицій на інформаційну, науково-технічну, інноваційну діяльність, управління, проектування й розвиток людських ресурсів, туризм, природоохоронний бізнес, енерго- та ресурсозберігаючі технології, будівництво, зв'язок, ракетно-космічну індустрію, систему охорони здоров'я, спорт і фізкультуру, соціально-культурну сферу. Тому провідним напрямком економічної політики України постає

розробка прикладних аспектів застосування превентивних заходів, щодо запобігання розгортання глобальних проблем і кризових явищ у національній економіці.

**IV. Висновки.** Сучасний стан розвитку світової економіки наприкінці першого десятиріччя XXI ст. є критичним. Деструктивна діяльність людства призвела до глибокого розбалансування суспільства, руйнування екозбалансованих природних комплексів та загострення соціально-економічних протиріч. Саме тому дана ситуація вимагає наукового осмислення та розробки дієвих механізмів управління розвитком людських ресурсів як рушійної сили економічного розвитку.

Науковою новизною статті є визначення нових концептуальних вимог щодо управління розвитком людських ресурсів у світовій економіці на основі впливу сучасних тенденцій, загроз, викликів і проблем економічного розвитку та сформованих умов господарювання.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці підґрунтя для формування глобальної та національних політик та прикладних заходів управління розвитком людських ресурсів у контексті розгортання економічного розвитку.

Перспективою подальших досліджень є розробка прикладних аспектів управління розвитком людських ресурсів у загальносвітовому та національному вимірі.

#### **V. Бібліографічні посилання.**

1. Арутюнов В. Х., Свінцицький В. М. Філософія глобальних проблем сучасності : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2003. – 90 с.
2. Грішнова О. А. Людина як основний об'єкт економічної науки нової епохи. – Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Rarpsu/2009\\_14/Grishnova.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rarpsu/2009_14/Grishnova.pdf). – Назва з екрану.
3. Маломуж М. Про стратегію подолання загроз національній безпеці України на початку XXI століття / М. Маломуж // Дзеркало тижня. – 2009. – № 46. – С. 1 – 2.
4. Мантатова Л. В. Стратегия развития : Ценности новой цивилизации : моногр. / Л. В. Мантатова. – Улан-Удэ : ВСГТУ, 2004. – 242 с.
5. Офіційний сайт Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org>.
6. Постанова № 198 Президії Національної Академії Наук України від 11.07.2007 р. “Виклики XXI століття економіці і суспільству України”. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/nas/2007/regulations/Pages/198.aspx>. – Назва з екрану.
7. Социально-экономические проблемы информационного общества : моногр. / В. М. Геєц, В. Г. Кремень, В. П. Семиноженко [та ін.] ; за ред. Л. Г. Мельника. – Сумы : Университет. кн., 2005. – 430 с.
8. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. С. Філіпенко. – К. : Знання, 2007. – 670 с.

*Надійшла до редколегії 20.12.2010 р.*